

Demografska dinamika i prostorni razmještaj Hrvata u Vojvodini – čimbenici i pokazatelji

Dražan Živić*

Sažetak:

Na temelju rezultata popisa stanovništva u Srbiji analizirano je kretanje broja i promjena prostornog razmještaja Hrvata u Vojvodini, u razdoblju od 1948. do 2011. Ustanovljena je kontinuirana ukupna depopulacija od 1961. U tom je razdoblju (1961.–2011.) broj Hrvata u Vojvodini smanjen za čak 67,6 %, pa je i udio hrvatskog u ukupnom stanovništvu u tih pola stoljeća smanjen sa 7,8 % na svega 2,4 %. Razlozi tako snažnoj depopulaciji su brojni, no moguće ih je sažeti u sljedeće činitelje demografskog regresa: slaba bioreprodukcija, demografsko starenje, negativna migracijska bilanca (emigracija), neriješeno manjinsko pitanje te promjena u nacionalnom izjašnjanju. Depopulacija hrvatskog stanovništva prisutna je i na nižoj prostornoj razini analize. U svim upravno-teritorijalnim sastavnicama Vojvodine broj i udio Hrvata u posljednja dva desetljeća je smanjen. Nešto je značajniji broj i udio hrvatskog stanovništva ostao samo u Zapadnobačkom, Sjevernobačkom i Srijemskom okrugu. U njima je, prema popisu iz 2011., bilo koncentrirano 72,7 % svih Hrvata u Vojvodini, ali su Hrvati činili svega 5,0 % njihova ukupnog stanovništva.

Ključne riječi: Hrvati, Vojvodina, depopulacija, demografsko starenje

Uvod

Pokušat ćemo na temelju dostupne i relevantne statističko-demografske (popisne) dokumentacije prikazati i analizirati kretanje broja i promjenu prostornog razmještaja Hrvata u Vojvodini u razdoblju od 1948. do 2011., s posebnim naglaskom na dva posljednja međupopisna razdoblja (1991.–2002. i 2002.–2011.).¹ Cilj

¹ „Etnicitet je jedan od osnovnih činilaca društvene stvarnosti savremene Srbije jer pored većinske nacionalnosti, tu žive i brojne nacionalne manjine izrazito diferencirane prema demografskom razvitku, socio-ekonomskim i kulturno-civilizacijskim karakteristikama, religiji, teritorijalnom razviku”
* znanstveni savjetnik i izvanredni profesor, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar

istraživanja je utvrditi intenzitet i smjer demografske i prostorne dinamike hrvatskog stanovništva, upozoriti na osnovne čimbenike demografskih promjena te ukratko naznačiti vjerojatne perspektive budućeg razvoja hrvatske nacionalne zajednice/manjine u Vojvodini kao prostoru najveće koncentracije Hrvata u Srbiji.

Uvodno treba istaknuti da je u istraživačko-metodološkom smislu analiza usmjerena na demografsku dinamiku Hrvata, tj. stanovnika Vojvodine koji su se u tematiziranim popisima stanovništva izjasnili Hrvatima. Predmet ovog rada nije rasprava o svim povijesnim, društvenim i političkim aspektima doseljavanja² i izgradnje nacionalnog identiteta Hrvata u Srbiji, niti u tom kontekstu „bunjevačka“, odnosno, „šokačka“ problematika kao „hrvatskih subetničkih skupina“ (Cvikić 2011). No, potrebno je upozoriti da sa stajališta brojčanog kretanja Hrvata u Vojvodini (i Srbiji), naročito u posljednja dva međupopisna razdoblja, nije nevažno pitanje promjene u smislu nacionalnog izjašnjavanja, pa tako i praćenja promjena popisom izjašnjenog broja Bunjevaca i Šokaca, napose na prostoru Vojvodine gdje je prisutna njihova najveća brojčana koncentracija.

Demografska dinamika Hrvata u Vojvodini od kraja Drugoga svjetskog rata utjecana je kauzalnim djelovanjem niza demografskih, ali i nedemografskih čimbenika.³ Mnogi čimbenici su na promjenu broja i prostornog razmještaja hrvatskog, ali i ne samo hrvatskog stanovništva, na vojvođanskom prostoru imali destabilizacijske učinke. Očekivana posljedica djelovanja brojnih remetilačkih činitelja jest ukupna depopulacija Hrvata, koja se u popisima stanovništva može u kontinuitetu pratiti od 1961. do danas (2011.). Također, kretanje broja Hrvata valja promatrati i u kontekstu ukupnih etnodemografskih promjena u Vojvodini⁴ koje su od Drugoga svjetskog rata išle u pravcu homogenizacije nacionalnog sastava u smislu jačanja srpske etničke komponente u ukupnom stanovništvu vojvođanskog prostora.

Iz relativno bogate demografske literature o promjenama etnodemografske slike Vojvodine, pa tako i o značajkama kretanja (dinamike) i razvoja (struktura) Hrvata,

---

meštaju, nacionalnoj emancipaciji i političkoj organizovanosti“ (Raduški 2002, 249). Među njima su i Hrvati u Vojvodini.

² Ipak, treba naglasiti da su se na područje Vojvodine prve značajnije skupine hrvatskog stanovništva naselile u osmanlijskom i postosmanlijskom razdoblju, naročito između XV. i XVII. stoljeća, u sklopu brojnih i čestih migracijskih struja u kojima se dio hrvatskog stanovništva „povlačio“ iz svoje postojbine (dijelovi Hrvatske i Bosne i Hercegovine) prema sjeveru, preko rijeka Dunava i Drave. Dio toga stanovništva naselio se na područje između rijeka Dunava, Save i Tise, dakle, u Srijem i Bačku, koje je u to doba bilo najvažnije europsko imigracijsko područje (Crkvenčić 1991).

³ Iz demografske je literature poznato da na demografske promjene utječu tri osnovne skupine činitelja: demografski, društveno-gospodarski i politički (Wertheimer-Baletić 1999). Upravo se u promjenama nacionalnog sastava stanovništva najjasnije zrcali prožetost demografskih kretanja, političko-povijesnih procesa i teritorijalnih promjena na nekom prostoru.

⁴ Nakon protjerivanja Osmanlija krajem XVII. stoljeća Vojvodina je, zahvaljujući specifičnim povijesnim silnicama, postala iznimno dinamično migracijsko područje zbog čega se i oblikovala prilično heterogena nacionalna struktura naseljenosti, pri čemu su posebno značenje, uz „redovite“, imale i prisilne migracije, koje su uglavnom u vrlo kratkom razdoblju inducirale značajne promjene u etnodemografskoj slici vojvođanskog prostora (Raduški 2002). Neki će za Vojvodinu reći da je „pravi etnički mozaik mnogih nacionalnosti“ (Raduški 2010, 250).

razvidan je dominantan utjecaj sljedećih dugoročnih, općih i specifičnih te destabilizacijskih čimbenika demografskog razvoja:⁵ dugoročnog denatalitetnog koncepta u reprodukciji stanovništva; snažne i brojne emigracije; pogoršanja demografske strukture, naročito jačanja procesa demografskog starenja; malobrojnosti i teritorijalne rascjepkanosti hrvatske populacije;⁶ etničkih konflikata uzrokovanih političkim procesima i s time povezanog prisilnog iseljavanja 1990-ih godina;⁷ neriješenog manjinskog pitanja i političke dezintegracije hrvatske zajednice;⁸ procesa asimilacije; „bunjevačkog“ pitanja; specifičnog (upitnog) odnosa Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji (i Vojvodini); nedostatka hrvatskih organizacija, itd.

Iako se, dakle, smanjenje broja Hrvata u Vojvodini (kao sastavnice demografske regresije ukupne hrvatske populacije u Srbiji, ali i ukupnih demografskih promjena u toj zemlji) i prije 1990-ih ne može objasniti samo iseljavanjem kao posljedicom nepovoljnih gospodarskih kretanja (Crkvenčić 1991), ipak ostaje činjenica da je pad broja i udjela hrvatskog stanovništva u najvećoj mjeri posljedica negativne migracijske bilance (Raduški 2011b), koju su, valja i to naglasiti, u velikoj mjeri determinirali politički i s političkim promjenama povezani čimbenici, naročito u međupopisnom razdoblju između 1991. i 2002.

Brojčana (popisna) dinamika Hrvata u Vojvodini (1948.–2011.)

Od 1948. do 2011. u Srbiji (i Vojvodini) je održano ukupno osam popisa stanovništva (šest popisa u sklopu SFRJ, jedan popis u sklopu Srbije i Crne Gore i jedan u sklopu Republike Srbije). Prvih šest popisa, zaključno s 1991., obavljeno je prema istovjetnoj popisnoj metodologiji koja je počivala na koncepciji stalnog ili *de iure* stanovništva (*Statistički godišnjak Srbije 2009.*, RZSRS, Beograd, 2009.). Popisi iz 2002. i 2011. pripremljeni su i realizirani po izmijenjenim popisnim kriterijima (koncepcija prisutnog ili *de facto* stanovništva) što znači da postoje (značajne) metodološke poteškoće oko usporedbe rezultata tih popisa s ranijim popisima stanovništva.⁹ To znači da

⁵ N. Raduški navodi šest najvažnijih općih demografskih i nedemografskih čimbenika suvremenih promjena u nacionalnom sastavu stanovništva Srbije. To su: promjena popisnog izjašnjavanja, različita metodološka rješenja, buđenje nacionalne svijesti, anacionalno izjašnjavanje, mješoviti brakovi, asimilacijski i integracijski procesi (Raduški 2011a).

⁶ Uz Srbe, na području Vojvodine samo dvije narodnosne skupine ili nacionalne manjine karakterizira visoka teritorijalna koncentracija. Riječ je o Mađarima i Slovancima (Raduški 2011a).

⁷ „Iako je Srbija tokom kriznih devedesetih godina deklarativno promovisala nacionalnu ravnopravnost svih građana, sukobi na etničkoj osnovi su uticali na iseljavanje jednog dela nesrpskog stanovništva koji je migrirao u svoje matične države ili treće zemlje“ (Knežević 2005, 104).

⁸ „Položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji zato uvelike oblikuju divergentni društveno-politički procesi u kojima se ne razvija njezin socijalni kapital nego se profiliraju specifična značenja koja negativno utječu na transformaciju financijskog kapitala u ljudski kapital. To zauzvrat onemogućuje nesmetan razvoj i oblikovanje identitetskih i društveno-gospodarskih odrednica Hrvata u suvremenom srbijanskom društvu“ (Cvikić 2011, 170).

⁹ „Pri korišćenju popisnih rezultata treba imati u vidu da definicije stalnog, odnosno ukupnog stanovništva u popisima 1991. i 2002. godine nisu u potpunosti uporedive. Po definiciji iz popisa

nije moguće izračunati točne indikatore apsolutne i relativne promjene broja i prostornog razmještaja Hrvata u Vojvodini u analiziranom razdoblju.¹⁰ Navedenom valja pridodati i promjene u popisno-statističkim rješenjima, a koji su često bili rezultat političkih okolnosti i odluka (Raduški 2011a). Za Hrvate u Srbiji (i Vojvodini), s demografskog motrišta, u tom je kontekstu važno pitanje bilo uvođenje Bunjevaca i Šokaca kao popisnih kategorija nacionalno izjašnjenog stanovništva. Ipak, najvažnije trendove demografske dinamike uočavamo i na temelju orijentacijske usporedbe koja upućuje na osnovni pravac kojim se u demografskom smislu razvija i oblikuje hrvatsko stanovništvo u Vojvodini.

Kretanje popisom utvrđenog broja Hrvata u Vojvodini od 1948. do 2011. (tablica 1) ima dva jasno razmeđena podrazdoblja bitno različitog predznaka demografske dinamike; prvo, od 1948. do 1961. u kojemu se ukupan broj Hrvata povećao (apsolutno za 11.109 osoba, a relativno za 8,3 %);¹¹ drugo, od 1961. do 2011. u kojemu se broj Hrvata u Vojvodini smanjio (apsolutno za 98.308 osoba, a relativno za čak 67,6 %). Unutar ovog drugog podrazdoblja, kojega karakterizira negativna demografska dinamika, prema jačini depopulacije mogu se izdvojiti dva kraća perioda; prvi od 1961. do 1991. (apsolutno smanjenje broja Hrvata je iznosilo 70.533, a relativno 48,5 %) i drugi od 1991. do 2011. (apsolutno smanjenje je iznosilo 27.775, a relativno 37,1 %). Prosječna relativna godišnja stopa ukupne depopulacije u prvom je depopulacijskom periodu (1961.–1991.) iznosila -2,1 %, a u drugom periodu (1991.–2011.) -2,3 %. Za prvo depopulacijsko razdoblje razlozi snažnog demografskog regresa mogu se pronaći u nepovoljnom prirodnom kretanju hrvatske populacije, brojnoj ekonomskoj emigraciji (prema Hrvatskoj i trećim zemljama)

1991. godine, u stalno stanovništvo, pored stanovništva u zemlji, bilo je uključeno i stanovništvo na tzv. privremenom radu u inostranstvu kao i članovi porodice koji su s njima boravili u inostranstvu. Shodno međunarodnim preporukama, u popisu 2002. godine, osim stanovništva u zemlji, u sastav stalnog stanovništva ulaze jugoslavenski građani čiji je rad, odnosno boravak u inostranstvu kraći od godinu dana, kao i strani državljani koji u našoj zemlji rade ili borave godinu dana i duže“ (*Statistički godišnjak Srbije 2009.*, RZSRS, Beograd, 2009., 65). „U Popisu 2011. godine prvi put je za utvrđivanje ukupnog broja stanovnika nekog područja primenjen koncept uobičajenog stanovništva. Prema ovom konceptu, lice se smatra stanovnikom onog mesta u kojem samo (u slučaju samačkog domaćinstva) ili sa članovima svog domaćinstva provodi najveći deo svog vremena, odnosno dnevni/noćni odmor, nezavisno od toga gde ima prijavljeno prebivalište. Time su u ukupno stanovništvo određenog mesta uključena lica koja su u tom mestu živela neprekidno najmanje godinu dana pre kritičnog momenta popisa, kao i lica koja su u tom mestu živela kraće od 12 meseci, ali s namerom da u njemu ostanu najmanje godinu dana“ (*Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, Beograd, 2012., 7).

¹⁰ Preciznu usporedbu rezultata popisa iz 2002. i 2011. s ranijim popisima stanovništva u Srbiji (dakako, i Vojvodini) nije moguće izvršiti niti za jednu nacionalnu kategoriju kao niti za ukupno stanovništvo Srbije (i Vojvodine).

¹¹ Godine 1961. zabilježen je najveći broj Hrvata u Vojvodini (145.341), ali ne i najveći udio u ukupnom stanovništvu Vojvodine (1948. Hrvati su činili 8,1 %, a 1961. 7,8 % stanovništva Vojvodine) tijekom cijelog promatranog razdoblja. Relativno značajan demografski porast Hrvata do početka 1960-ih godina objašnjava se brojnijim doseljavanjem Hrvata zaposlenih u jugoslavenskim državnim službama, napose u periodu od 1953. do 1961. godine (Mirić 2000).

potaknutoj, uz političke razloge, i snažnim i ubrzanim procesima deagrarijacije i deruralizacije, te stanovitoj „jugoslavenizaciji“ u popisnom izjašnjavanju (dio Hrvata se zasigurno 1971. i 1981. izjasnio Jugoslavenima kao i nekom od drugih kategorija nacionalno neizjašnjeno stanovništva). U drugom depopulacijskom razdoblju jačaju (prisilne) iseljeničke struje (ponajprije prema Hrvatskoj) izazvane političkim (ne)prilikama, ubrjava se proces demografskog starenja kao posljedica niskog nataliteta i selektivnih migracija, a nije nevažna i nova promjena u popisnom izjašnjavanju (kao posljedica promjene hrvatskog nacionalnog identiteta, odnosno, državne politike koja je na različite načine afirmirala posebnost bunjevačkog i šokačkog identiteta) pri čemu se dio Hrvata u popisima 1991., 2002. i 2011. izjašnjava kao Bunjevci (više) i Šokci (manje), zatim kao nacionalno neizjašnjeno stanovništvo ili se izjašnjavaju u smislu regionalne pripadnosti.

Tablica 1. Kretanje broja i pokazatelji promjene Hrvata u Vojvodini između 1948. i 2011.

Godina popisa	Broj stanovnika	Apsolutna promjena	Lančani indeks	Prosječna godišnja relativna promjena	Bazni indeks
1948.	134.232	-	-	-	100
1953.	128.054	-6178	95,4	-0,9	95,4
1961.	145.341	17287	113,5	1,6	108,3
1971.	138.561	-6780	95,3	-0,5	103,2
1981.	109.203	-29358	78,8	-2,4	81,4
1991.	74.808	-34395	68,5	-3,7	55,7
2002.	56.546	-18262	75,6	-2,5	42,1
2011.	47.033	-9513	83,2	-2,0	35,0

Izvor: Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, Beograd, 2012; Stalno stanovništvo po narodnosti 1948., Elektronska biblioteka, RZSRS, Beograd; Statistički godišnjak FNRJ 1959., FNRJ, SZS, Beograd, 1959; Statistički godišnjak SFRJ 1967., SFRJ, SZS, Beograd, 1967; Statistički godišnjak Jugoslavije 1980., SFRJ, SZS, Beograd, 1980; Statistički godišnjak Jugoslavije 1996., RZSRS, Beograd, 1996.

Prema rezultatima posljednjega popisa stanovništva, u Vojvodini su 2011. živjela 47.033 Hrvata, koji su činili 81,2 % ukupnoga službenog broja Hrvata u Republici Srbiji (57.900).¹² U odnosu na prvu promatranu godinu (1948.) broj Hrvata u Vojvodini je smanjen za 65 %. U Vojvodini danas živi svega trećina Hrvata od njihova broja ustanovljenog prvim („kratkim“) popisom nakon Drugoga svjetskog rata. Drugim riječima, u 63 analizirane godine Hrvati su iz različitih razloga „izgubili“ 2/3 svoje populacije. Depopulacijski je najintenzivnije bilo međupopisno razdoblje 1981.–1991. (prosječna godišnja relativna stopa ukupne depopulacije je iznosila

¹² Analiza prostornog razmještaja Hrvata u Srbiji pokazuje da u proteklih pola stoljeća prosječno 78,4 % hrvatskog stanovništva živi u Vojvodini, a 21,6 % u užoj ili centralnoj Srbiji. Najveći udio vojvođanskih Hrvata u ukupnom broju Hrvata u Srbiji je zabilježen 1948. (81,6 %), a najmanji 1953. (76,7 %).

-3,7 %), a najslabije međupopisno razdoblje 1961.–1971. (prosječna godišnja relativna stopa ukupne depopulacije je iznosila -0,5 %).

Promjena intenziteta i naročito smjera demografske dinamike bitno je utjecala na promjenu udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu Vojvodine. Najveći udio Hrvati su imali 1948. (8,1 %). Od tada se udio smanjuje, s tim da je najveće smanjenje zabilježeno između 1971. i 1981. te između 1981. i 1991. (za 1,7 postotnih bodova u svakom međupopisju). Prema rezultatima popisa 2011. Hrvati su činili svega 2,4 % ukupnog stanovništva Vojvodine, što u odnosu na 1948. predstavlja smanjenje za 5,7 postotnih bodova.

Promjene u etnodemografskoj slici Vojvodine (1948.–2011.)

Za sagledavanje cjelovite slike demografske dinamike Hrvata u Vojvodini potrebno je barem ukratko osvrnuti se na ukupne brojčane odnose i promjene u nacionalnoj strukturi vojvođanskog prostora. U tablici 2 i 3 te grafikonu 1, prezentirani su osnovni indikatori promjena nacionalnog sastava Vojvodine između 1948. i 2011. Podaci i pokazatelji, unatoč već spomenutim problemima metodološke naravi, upućuju na zaključak o etnički heterogenom prostoru, ali u kojemu se odvijaju procesi ubrzane etničke homogenizacije, naročito od 1991., koji kontinuirano smanjuju stupanj njezine heterogenosti (Raduški 2011b).

Tablica 2. Promjene u etnodemografskom sastavu stanovništva Vojvodine između 1948. i 2011.

Godina	Broj stanovnika	Srbi	Hrvati	Mađari	Slovaci	Jugoslaveni	Ostali i nepoznato
1948.	1.663.212	841.246	134.232	428.932	72.032	-	186.770
1953.	1.712.619	874.346	128.054	435.345	73.460	10.537*	190.877
1961.	1.854.965	1.017.713	145.341	442.560	73.830	3.174*	172.347
1971.	1.952.533	1.089.132	138.561	423.866	72.795	46.928	181.251
1981.	2.034.772	1.107.375	109.203	385.356	69.549	167.215	196.074
1991.	2.013.889	1.143.723	74.808	339.491	63.545	174.295	218.027
2002.	2.031.992	1.321.807	56.546	290.207	56.637	49.881	256.914
2011.	1.931.809	1.289.635	47.033	251.136	50.321	12.176	281.508

* Jugoslaveni – neopredijeljeni. *Izvor:* kao tablica 1.

Ukupno uzevši, Vojvodina od kraja Drugoga svjetskog rata, do 1981., bilježi pozitivnu demografsku dinamiku, pri čemu je najjači međupopisni porast stanovništva ostvaren između 1953. i 1961. (8,3 %). U razdoblju 1981.–1991. Vojvodina je ostvarila blagu ukupnu depopulaciju (-1,0 %), a u razdoblju 1991.–2002. skromni demografski porast (0,9 %).¹³ Konačno, između 2002. i 2011. Vojvodina je

¹³ Najvažniji čimbenik usporavanja depopulacije i demografskog porasta Vojvodine u tom periodu su prisilne migracije, odnosno, izbjegličke struje srpskog stanovništva iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koje su u velikom broju pristigle na područje Vojvodine, u razdoblju od 1991. do 1995.,

zabilježila pad broja stanovnika za 4,9 %. Uz druge činitelje,¹⁴ jedan od najvažnijih čimbenika porasta/pada broja stanovnika Vojvodine su migracije, a one su počesto bile etnički određene, što je onda determiniralo i promjene u etnodemografskoj slici naseljenosti vojvođanskog prostora (Raduški 2005). Tako su Srbi u svim popisima od 1948. do 2002. imali porast broja pripadnika (najveći između 1953. i 1961.: 16,4 %, a tek nešto manji između 1991. i 2002.: 15,6 %); jedino su u posljednjem međupopisnom razdoblju depopulirali za 2,4 %. S druge strane, od brojnijih narodnosnih skupina, Mađari su imali demografski porast od 1948. do 1961. (ukupno 3,2 %), a nakon toga u svim međupopisnim razdobljima bilježe smanjenje broja pripadnika (najviše između 1991. i 2002.: -14,5 %; ukupno od 1961. do 2011.: -41,5 %). Slovaci su također do 1961. imali porast stanovništva (ukupno za 2,5 %), a od 1961. do 2011. bilježe kontinuiranu depopulaciju (-30,1 %; najveće smanjenje broja pripadnika Slovaci su imali u posljednjem međupopisnom razdoblju: -11,2 %).

Nasuprot Hrvatima, Mađarima i Slovacima (kao brojnijim etničkim skupinama u Vojvodini), vrlo je zanimljivo promotriti dinamiku nacionalno neizjašnjenog stanovništva, prije svega popisne kategorije Jugoslavena, i to upravo od 1961., od kada prethodne tri etničke skupine bilježe sve izraženije smanjenje broja svojih pripadnika. Naime, te su godine u Vojvodini popisane 3.174 osobe koje su se izjasnile Jugoslavenima (Jugoslaveni-neopredijeljeni) i koje su činile tek 0,2 % vojvođanskog stanovništva. Do 1971. broj Jugoslavena porastao je na 46.928 ili za nevjerojatnih 1.378,5 %! Porast Jugoslavena se nastavio i dalje – do 1981. iznosio je 256,3 %, a do 1991. novih 4,2 %, kada je u Vojvodini živjelo 174.295 osoba koje su se izjasnile Jugoslavenima i koje su tada činile čak 8,7 % vojvođanske populacije. Nakon 1991. broj Jugoslavena se naglo smanjuje: između 1991. i 2002. njihova depopulacija iznosila je -71,4 %, a između 2002. i 2011. -75,6 %. U odnosu na najveći broj popisanih Jugoslavena u Vojvodini iz 1991., posljednji popis je pokazao njihov pad za 93,0 %.

Brojčana dinamika ostalog nacionalno izjašnjenog i neizjašnjenog stanovništva (uključujući i kategoriju nepoznato) u promatranom razdoblju je vrlo znakovita jer je vidljiv gotovo kontinuirani porast; jedino su između 1953. i 1961. zabilježili depopulaciju (-9,7 %). Od 1961. do 2011. demografski porast tog stanovništva iznosio je čak 63,3 %, što je daleko više od demografskog porasta ukupnog vojvođanskog stanovništva u istom razdoblju (4,1 %), pa čak i od demografskog porasta srpskog stanovništva u Vojvodini u tom periodu (26,7 %). Navedeni indikatori jasno upućuju na veliko značenje promjena u popisnom izjašnjavanju (zbog demografskih, a naročito društvenih, političkih i kulturnih promjena) kao čimbenika etnodemo-

---

pa i kasnije (Raduški 2011c, Stevanović 2005). Drugim riječima, prisilne etnocentrične migracije utjecale su na demografski razvoj Srbije (i Vojvodine) u kvantitativnom, ali i kvalitativnom smislu jer su ojačale procese nacionalne homogenizacije i majorizacije u kontekstu jačanja srpske etničke komponente u ukupnom stanovništvu (Raduški 2005). Registrirane izbjeglice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine činile su 2002. godine 3,5 % ukupnog stanovništva Srbije, a čak 9,2 % ukupnog stanovništva Vojvodine (Đurđev i sur. 2004).

¹⁴ Među važnije činitelje demografske dinamike Vojvodine treba ubrojiti vrlo niske reproduktivne norme stanovništva, kontinuiranu generacijsku depopulaciju od 1956., kontinuiranu prirodnu depopulaciju od 1989. te ubrzani proces starenja stanovništva (Đurđev i sur. 2004).

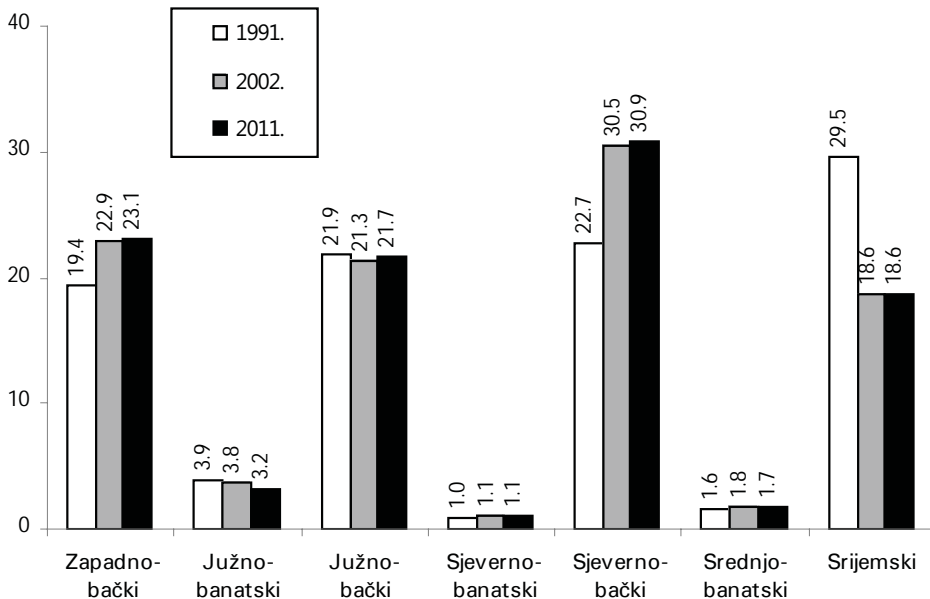
grafskih promjena, pa i u tom širem kontekstu treba promatrati brojčanu (popisnu) dinamiku Hrvata u Vojvodini.

Tablica 3. Indeks međupopisne promjene u etnodemografskom sastavu stanovništva Vojvodine između 1948. i 2011.

Godina	Broj stanovnika	Srbi	Hrvati	Mađari	Slovaci	Jugoslaveni	Ostali i nepoznato
1948.	-	-	-	-	-	-	-
1953.	103,0	103,9	95,4	101,5	102,0	-	102,1
1961.	108,3	116,4	113,5	101,7	100,5	30,1	90,3
1971.	105,3	107,0	95,3	95,8	98,6	1478,5	105,2
1981.	104,2	101,7	78,8	90,9	95,5	356,3	108,2
1991.	99,0	103,3	68,5	88,1	91,4	104,2	111,2
2002.	100,9	115,6	75,6	85,5	89,1	28,6	117,8
2011.	95,1	97,6	83,2	86,5	88,8	24,4	109,6

Izvor: kao tablica 1.

Grafikon 1. Promjene u strukturi (%) stanovništva Vojvodine prema narodnosnoj pripadnosti između 1948. i 2011.

Diferencirana demografska dinamika u dužem vremenskom razdoblju, ponajprije između Srba kao najbrojnijeg stanovništva i većine nesrpskih etničkih skupina (nacionalnih manjina), dovela je, očekivano, i do značajnijih promjena u etnodemografskoj strukturi Vojvodine. Promjene su u osnovi bile posljedica nacionalno diferencirane bioreprodukcije i etnički selektivnih migracija (Knežević 2005, Raduški 2011b). Srbi su

od 1948. do 2011. povećali svoj udio u ukupnom stanovništvu s 50,6 % na 66,8 %, što znači da su ostale etničke skupine i nacionalno neizjašnjeno stanovništvo, ukupno uzevši, ostvarile pad udjela s 49,4 % na 33,2 %. Činjenična je to potvrda procesa nacionalne homogenizacije Vojvodine, ali i još uvijek etničkog sastava relativno visokog stupnja heterogenosti, s trećinom nesrpskog u ukupnom stanovništvu.

Promjene u prostornom razmještaju Hrvata u Vojvodini (1991.–2011.)

Depopulacija Hrvata u Vojvodini razvidna je i na nižoj prostornoj razini analize. Naime, u svih sedam vojvođanskih okruga broj Hrvata je između 1991. i 2011. smanjen; najviše u Srijemskom¹⁵ (-60,0 %), a najmanje u Sjevernobačkom okrugu¹⁶ (-13,7 %). U posljednjem međupopisnom razdoblju (2002.–2011.) broj Hrvata u Zapadnobačkom okrugu¹⁷ je smanjen za 16,1 %, u Južnobačkom¹⁸ za 29,3 %, u Južnobačkom¹⁹ za 15,1 %, u Sjevernobačkom²⁰ za 16,1 %, u Sjevernobačkom za 15,6 %, u Srednjobanatskom²¹ za 22,8 % te u Srijemskom okrugu za 16,7 %.

U apsolutnom smislu najveći demografski regres između 2002. i 2011. imali su Hrvati u Sjevernobačkom okrugu (-2.691), a najmanji u Srednjobanatskom okrugu (-102). Uz Sjevernobački okrug više od dvije tisuće Hrvata manje imao je i Zapadnobački okrug (-2.081). Apsolutno smanjenje hrvatskog stanovništva u ta dva okruga činilo je polovicu (50,1 %) ukupne depopulacije Hrvata u Vojvodini u posljednjem međupopisnom razdoblju.

Potonje je dovelo do promjene u prostornoj koncentraciji Hrvata, kao i do pada udjela hrvatskog stanovništva u ukupnom stanovništvu pojedinog okruga. U odnosu na 1991. Hrvati su stupanj svoje koncentracije povećali u Zapadnobačkom okrugu (s 19,4 % na 23,1 %), Sjevernobačkom okrugu (s 1,0 % na 1,1 %), Srednjobanatskom okrugu (s 1,6 % na 1,7 %) te – najviše – u Sjevernobačkom okrugu (s 22,7 % na 30,9 %). S druge strane, koncentracija Hrvata je smanjena u Južnobačkom okrugu (s 3,9 % na 3,2 %), u Južnobačkom okrugu (s 21,9 % na 21,7 %) te – najviše – u Srijemskom okrugu (s 29,5 % na 18,6 %).

Grupiramo li vojvođanske okruge arbitrarno u tri izdvojena područja: banatsko, sjeverno i zapadno-bačko te južno-bačko i srijemsko, onda primjećujemo da je između 1991. i 2011. došlo do promjene u prostornom razmještaju, odnosno, koncentraciji hrvatskog stanovništva. Udio Hrvata u tri banatska okruga u ukupnom broju Hrvata u Vojvodini smanjen je sa 6,5 % na 6,0 %; udio Hrvata u sjevernom

¹⁵ Srijemski okrug čine gradovi i općine: Inđija, Irig, Pećinci, Ruma, Srijemska Mitrovica, Stara Pazova i Šid.

¹⁶ Sjevernobački okrug čine gradovi i općine: Bačka Topola, Mali Idoš i Subotica.

¹⁷ Zapadnobački okrug čine gradovi i općine: Apatin, Kula, Odžaci i Somor.

¹⁸ Južnobačkom okrugu čine gradovi i općine: Alibunar, Bela Crkva, Kovačica, Kovin, Opovo, Pančevo, Plandište i Vršac.

¹⁹ Južnobački okrug čine gradovi i općine: Bač, Bačka Palanka, Bački Petrovac, Bečež, Beočin, Novi Sad, Srbobran, Srijemski Karlovci, Temerin, Titel, Vrbas i Žabalj.

²⁰ Sjevernobačkom okrugu čine gradovi i općine: Ada, Čoka, Kanjiža, Kikinda, Novi Kneževac i Senta.

²¹ Srednjobanatski okrug čine gradovi i općine: Nova Crnja, Novi Bečež, Sečanj, Zrenjanin i Žitište.

i zapadno-bačkom području povećan je s 42,1 % na 54,0 %; dok je udio Hrvata u južno-bačkom i srijemskom području smanjen s 51,4 % na 40,3 %.

U odnosu na ukupno stanovništvo okruga, udio Hrvata je između 2002. i 2011. godine ostao isti u Sjevernobanatskom okrugu (0,4 %), dok je u svim drugim vojvođanskim okruzima smanjen, najviše u Sjevernobačkom, za 0,8 postotnih bodova (s 8,6 % na 7,8 %), a najmanje u Srednjobanatskom okrugu, za 0,1 postotni bod (s 0,5 % na 0,4 %). Ujedno, u ova dva okruga zabilježen je najveći, odnosno, najmanji udio hrvatskog stanovništva.

Izračunati indikatori ukazuju na prostornu raširenost Hrvata kao temeljno obilježje njihova teritorijalnog razmještaja, bez značajnije koncentracije u nekom od vojvođanskih okruga, osim donekle Sjevernobačkog i Zapadnobačkog okruga.

Tablica 4. Promjena broja i pokazatelj promjene Hrvata u Vojvodini između 1991. i 2011. prema upravno-teritorijalnom ustrojstvu

Okrug	1991.*	2002.	2011.	2002./1991.	2011./2002.	2011./1991.
Zapadnobački	14.406	12.960	10.879	90,0	83,9	75,5
Južnobanatski	2.889	2.140	1.512	74,1	70,7	52,3
Južnobački	16.254	12.040	10.222	74,1	84,9	62,9
Sjevernobanatski	713	632	530	88,6	83,9	74,3
Sjevernobački	16.848	17.227	14.536	102,2	84,4	86,3
Srednjobanatski	1.201	1.031	796	85,9	77,2	66,3
Srijemski	21.915	10.516	8758	48,0	83,3	40,0
Vojvodina – ukupno	74.226	56.546	47.033	76,2	83,2	63,4

* Riječ je o prvim rezultatima popisa. *Izvor: Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine*, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004; *Popis stanovništva 1991.*, Knjige popisa 15 i 17, SZS, Beograd; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima*, RZSRS, Beograd, 2012; *Statistički godišnjak Jugoslavije 1996.*, RZSRS, Beograd, 1996.

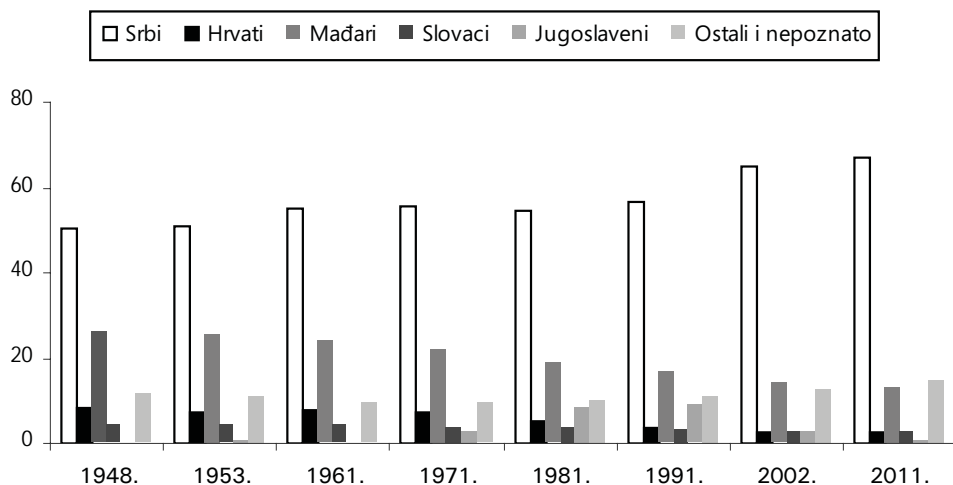
Demografsko starenje kao čimbenik depopulacije Hrvata u Vojvodini

U demografskoj se literaturi pod pojmom ili procesom demografskog starenja uglavnom podrazumijeva povećanje broja i udjela starog stanovništva (60 ili 65 godina i stariji), uz istovremeno smanjivanje broja i udjela mladog stanovništva (do 14 ili 19 godina starosti). Najvažniji činitelj demografskog starenja je pad fertiliteta i nataliteta, ali u analizama se ne smije izgubiti iz vida i utjecaj selektivnih migracija prema dobi (Wertheimer-Baletić 1999). Za ocjenu promjena u dobnom sastavu hrvatskog stanovništva u Vojvodini raspoložemo podacima iz popisa 1991. i 2002.²²

U ukupnom broju Hrvata u Vojvodini 1991. (74.808), broj mladih (do 19. godine života) iznosio je 14.531, a broj starih (60 godina i stariji) 15.916, što znači

²² Izvor: *Stanovništvo u zemlji i inostranstvu prema nacionalnoj pripadnosti, aktivnosti, polu i starosti, Dokumentacione tablice*, SZS, Beograd, 1993.; *Etnički mozaik Srbije prema podacima popisa stanovništva 2002.*, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, 2004.

Grafikon 2. Promjene u prostornom razmještaju (%) Hrvata Vojvodine između 1991. i 2011. po okruzima

da je koeficijent mladosti iznosio 19,42, koeficijent starosti 21,28 te indeks starenja 109,53. U popisu 2002., od ukupnog broja Hrvata (56.546) mladih je bilo 8.941, a starih 16.707, što znači da je koeficijent mladosti smanjen na 15,81, a koeficijent starosti povećan na 29,55, uz indeks starenja koji je dosegnuo vrijednost od čak 186,86.²³ Između 1991. i 2002. broj mladih Hrvata u Vojvodini je smanjen za 38,5 %, a broj starih, unatoč ukupnoj depopulaciji hrvatskog stanovništva od 24,4 %, povećan za 5,0 %. Prosječna starost Hrvata u Vojvodini, prema popisu iz 2002., iznosila je 45,3 godine, što je više od prosječne starosti ukupnog vojvođanskog stanovništva (39,8), ali i od prosječne starosti većine drugih etničkih skupina: Srba (39,4), Crnogoraca (38,4), Albanaca (32,5), Bošnjaka (38,4), Mađara (43,1), Makedonaca (43,5), Muslimana (36,5), Roma (27,2), Rumunja (42,5), Rusina (42,8), Slovaka (41,9), Ukrajinaca (41,7) i Čeha (45,0). Višu prosječnu starost od Hrvata 2002. imali su samo: Bugari (49,1), Bunjevci (46,1), Vlasi (50,2), Nijemci (52,1), Rusi (48,4) i Slovenci (49,1), što znači da se Hrvati ubrajaju među najstarije stanovništvo u Vojvodini. Prema tipologiji demografskog starenja na osnovi prosječne starosti Hrvati ulaze u posljednju, krajnje nepovoljnu kategoriju najdublje demografske starosti (Plavša i Bubalo-Živković 2006).

Sve nepovoljnija dobna i spolna struktura Hrvata u Vojvodini negativno utječe na razinu nupcijaliteta (sklapanje brakova) i bioreprodukcije, pa na taj način postaje zabrinjavajući demografski okvir kretanja hrvatskog stanovništva na vojvođanskom prostoru.

²³ Usporedbe radi, indeks starenja ukupnog stanovništva Vojvodine između 1991. i 2002. povećan je sa 70,1 na 94,7, Srba sa 68,2 na 90,8, Mađara sa 113,1 na 136,3, Slovaka s 99,4 na 120,6... Demografsko starenje stanovništva Vojvodine (ukupno i prema etničkom kriteriju) dugoročan je i ubrzani proces, naročito intenzivan od početka 1990-ih godina (Milovanović 2006).

Zaključni osvrt

Provedena analiza potvrdila je ukupnu depopulaciju kao dominantan demografski dinamički proces u hrvatskom stanovništvu Vojvodine. Smanjenje broja Hrvata u Vojvodini kontinuirani je trend od 1961. On ima složene uzroke i teške dugoročne posljedice ne samo po demografski razvoj, nego i po ukupni društveni razvoj, pa i manjinski položaj Hrvata u Vojvodini, odnosno, u Srbiji.

Niska bioreprodukcija i vrlo visoka negativna migracijska bilanca, potaknuta različitim razlozima, najvažniji su čimbenici ukupne depopulacije hrvatskog stanovništva u Vojvodini. Sve nepovoljnija biološka struktura, napose duboka demografska starost, budućnost Hrvata u Vojvodini čini sve neizvjesnijom.

Iz tih razloga poboljšanje društvenog, političkog, obrazovnog, kulturnog i ekonomskog položaja Hrvata u Vojvodini (kao i u cijeloj Srbiji), uz pozitivnu promjenu odnosa matične države prema hrvatskoj zajednici na tim prostorima, ključni su i neophodni elementi na kojima treba graditi o(p)stanak svih koji se u toj državi osjećaju i izjašnjavaju Hrvatima.

Literatura:

- Crkvenčić, Ivan. 1991. Kretanje broja Hrvata u SR Srbiji i Srba u R. Hrvatskoj. U: Z. Pepeonik (ur). *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*. Zagreb: SGD Hrvatske. 107-117.
- Cvikić, Sandra. 2011. Hrvatsko manjinsko pitanje u Srbiji. *Hrvatski iseljenički zbornik 2012.*: 170-179.
- Đurđev, Branislav S.; Martinov-Cvejn, Mirjana; Penev, Goran; Jovanović, Sonja i Stevanović, Radoslav. 2004. Demografska situacija u Vojvodini posljednje decenije 20. i početkom 21. veka. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 116-117: 199-223.
- Knežević, Aleksandar. 2005. Stanovništvo Srbije prema nacionalnoj pripadnosti po rezultatima popisa 2002. godine. *Glasnik Srpskog geografskog društva* LXXXV, 1: 103-110.
- Milovanović, Zoran. 2006. Starosna struktura stanovništva Vojvodine prema teritorijalnoj i nacionalnoj pripadnosti. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 121: 305-312.
- Mirić, Dinko. 2000. Ukupno kretanje broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori od 1948. do 2000. godine. *Društvena istraživanja* 9, 4-5 (48-49): 743-767.
- Plavša, Jovan i Bubalo-Živković, Milka. 2006. Ko je najstariji u Vojvodini. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 121: 281-292.
- Raduški, Nada. 2002. Etničke migracije na prostoru Vojvodine u drugoj polovini 20. stoljeća. *Migracijske i etničke teme* 18, 4: 339-348.
- Raduški, Nada. 2003. Etnička slika Srbije – popis 2002. godine. *Migracijske i etničke teme* 19, 2-3: 253-267.

- Raduški, Nada. 2005. Značaj migracija i nacionalnog izjašnjavanja u promeni etničke strukture Srbije početkom XXI veka. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 118-119: 383-393.
- Raduški, Nada. 2010. Sociodemografske i etnokulturalne odlike nacionalnih manjina u Srbiji. *Sociološki pregled XLIV*, 2: 247-263.
- Raduški, Nada. 2011a. Prostorni razmeštaj i etnička homogenizacija stanovništva Srbije, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 136, 381-394.
- Raduški, Nada. 2011b. Savremena Srbija kao multietnička i multikulturalna država. *Socijalna misao* 2: 107-120.
- Raduški, Nada. 2011c. Prisilne migracije u Srbiji i izbeglice iz Bosne i Hercegovine. *Sociološki pregled XLV*, 3: 373-392.
- Stevanović, Radoslav. 2005. Izbeglištvo i demografski rast stanovništva Srbije. *Stanovništvo* 43, 1-4: 43-60.
- Wertheimer-Baletić, Alica. 1999. *Stanovništvo i razvoj*. Biblioteka Gospodarska misao. Zagreb: MaTe.
- Živić, Dražen. 2003. Depopulacija Hrvata u Vojvodini (1953. – 2002.). *Republika Hrvatska*. 217: 16-38.

Summary

Demographic dynamics and spatial distribution of Croats in Vojvodina - factors and indicators

Changes in the number and spatial distribution of Croats in Vojvodina in the period from 1948 to 2011 are analyzed based on the results of the population census in Serbia. A sustained overall population decline since 1961 is identified. During that period (1961-2011) the number of Croats in Vojvodina was reduced by as much as 67.6 % and the share of Croats in the total population in that half of the century was reduced from 7.8 % to merely 2.4 %. The reasons for such an extreme depopulation are numerous, but can be summarized into the following demographic regression factors: poor bio-reproduction, demographic aging, negative migration (emigration), unresolved minority issues and declared changes of nationality. Depopulation of Croats is also present at a lower spatial level of analysis. In all of the administrative-territorial components of Vojvodina the number and share of Croats has decreased in the last two decades. More significant number and share of the Croatian population remained only in Western and Southern parts of Bačka as well as in Srijem. According to the 2011 census, 72.7 % of all Croats who accounted for only 5.0 % of the total population in Vojvodina were concentrated in the aforementioned regions.

Keywords: Croats, Vojvodina, depopulation, demographic aging